Luigast kui silmapaistvast isiksusest omas ajas kirjutavad mitmed tema kaasaegsed. Kõige põhjalikum käsitlus on Eduard Laamani „Juhan Luiga elu ja mõtted“ (1938).

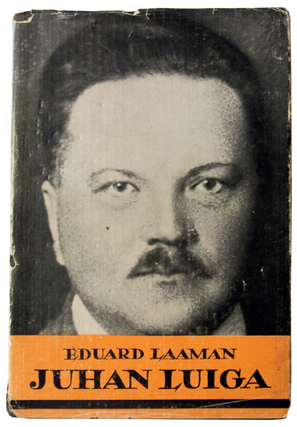

Juhan Luiga oli abielus näitlejanna Erna Villmeriga ning nende kirjavahetust on ulatuslikult tsiteeritud Katri Aaslav-Tepandi monograafias „Eesti näitlejanna Erna Villmer“ (2008).

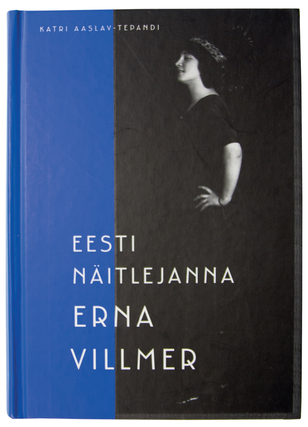

Vaino Vahing on kirjutanud näidendi „Juhan Luiga“. Juhan Luiga on ka üks tegelastest Vaino Vahingu ja Katri Aaslav-Tepandi näidendis „Teatriromanss“ ning Rein Põdra näidendis „Kanarbik“. 1999 toimus seminar Luiga tegevusest, kus peakõnelejad olid Hando Runnel ja Vaino Vahing.

Mõtte suurust tuntakse sellest, kui palju ta enese ümber inimesi kogub.
Juhan Luiga

Kes oli Juhan Luiga?

Tähelepanelik lugeja leiab vastuse Juhan Luiga enese kirjatöödest. – Ta oli närviarst, poliitik, filosoof, psühholoog, ajaloouurija, kunstiarvustaja, kirjanik, ajakirjanik ja esteet. Ta sündis Tartu lähedal [Sultsi talus] (1873), suri Tallinnas (1927), tema haud on Tartu Raadi kalmistul, öökullisambaga päitsis. Öökull – mõtliku tarkuse sümbol. Ed. Laamani „Juhan Luiga“ (1938) on pikim ülevaade ja analüüs tema elust ja tööst.

Juhan Luiga töö on olnud teedrajava tähendusega nn. sotsiaalses psühhiaatrias Eestis. Olgu päävalu, närvinõrkus või vaimuhaigus – iga juhtumi juures hakkas Juhan Luiga jälgima (haige) inimese ühiselulist tagapõhja, sotsiaalset miljööd, lisaks pärivuse liinile. Ta alustas vallavaestemajade uurimisest. Ta nägi kunstigeeniuste lähedalseismist vaimuhaigetele, nende mõlemate ergukava tundlikkust ja õrnust. Ise oli ta lihtsameelsuseni aus, otsekohene. Ta valdav eluhoiak kujunes kõigile kaasatundvaks, ehk nagu poliitikas öeldakse, suhteliselt pahempoolseks. Ta oli tööerakonna mees, ta taotas maailmas sotsiaalset õiglust ning õhutas vastastikust abivalmidust. Samal ajal oli nähtav ka tema aristokraatne ja uhkevaimuhoiak. Ta oli suverään. Tema eetika ja poliitika aluseks oli elav elu – inimene, loom või taim – oma jumalikus olekus. Neid vaateid avaldas ta kõige kokkuvõtvamalt ehk oma kuulsas „Sophrosyne-kõnes“, mis on säilinud kahjuks vaid mustandina. Hingelt maailmakodanik, õhutas ta oma enesegi rahvust tõusma vallavaese seisundist kõrgema, vaimsema elu poole oma kaasa-antud loovvõimetesse uskumise ja nende arendamise läbi. Juhan Luiga mitmekülgne mõju oma ajale ja ümbrusele oli määratu.

Hando Runnel.
– Juhan Luiga. Mäss ja meelehaigus. Tartu, 1995.

Erna Villmer ja Juhan Luiga

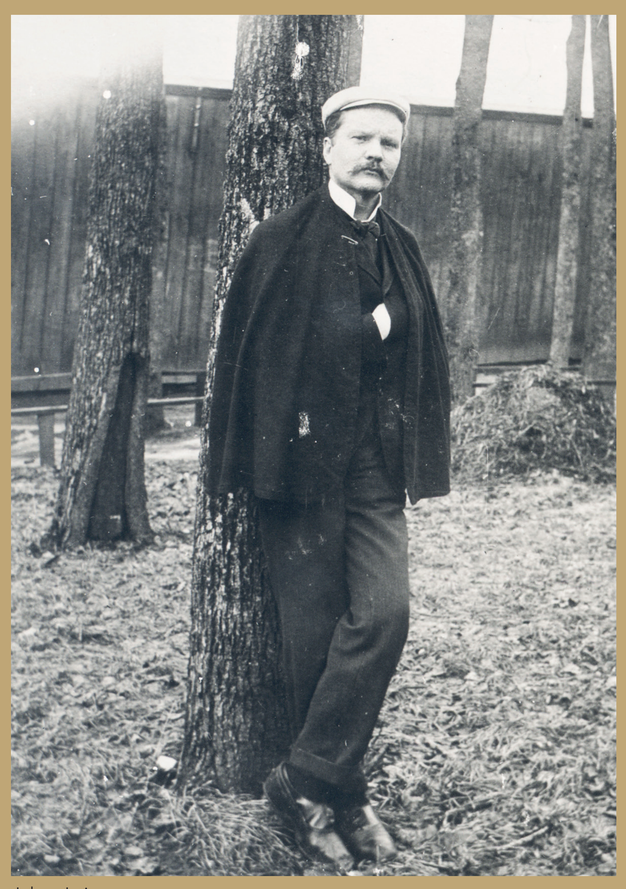

Juhan Luiga.
KM EKLA A 37:2470

Eesti Üliõpilaste Seltsi orkester 1896. Juhan Luiga - esimese viiuli mängija - esireas vasakul

Dr. med. J. Luiga
SUUR-ROOSI [illegible]
KÕNETUND [illegible] 4-5
(närvi ja hingehaigused)
TALLINN-REVAL.

Eesti esimene *homme de lettres*

Kes ta oli? Arst. Psühhiaater. Seejuures küll igalpool eestseisuses või nõukogus, kus oli tegemist vaimsete huvidega… Kuid määrav on Juhan Luiga suhtes nimelt see, mida ta kirjutas.

Kirjaniku nimetus laseb end õieti kaunis laialt mõista. On luuletajaid, novelliste, romaanikirjanikke, dramaatikuid. On neidki, kes võivad olla kõike seda koos. Kuid need ei tarvitse mitte igakord kõrgemalt kultuuri tasemelt tõusnud olla. Kuna *homme de lettres* kindlasti eeldab kultuuritaseme tõusu pinda.

Sellelt pinnalt on Juhan Luiga vaadelnud meie elu nähtusi. Tal on lai ülevaade ning sügavusteni ulatuv silm. Ta kõneleb kõigest: ajaloost, rahvaste kultuuri väärtusest ja kirjandusest, loomast ja inimesest, laulmisest ja meelehaigusest, musklitest ja sügisest. Ja kõigest iseseisvalt isikupäraselt, mitte kunagi tavalises roopas kõndides…

Juhan Luiga sai igal pool kaasa kõnelda, sest et ta mitmekordselt rohkem teadis kui suur hulk teisi. Ta oli nimelt üks neid, kes ei rasvunud vaimsete teadmiste nautimises ja kasutamises. Tema huvi oli alati erk ja tema mälu tähelepandav ja loetu suhtes erakorraliselt hästi töötav ja säiliv…

Kunsti ja kirjanduse kohta võib ta imeõigeid ja väga kaaluvaid ning tabavaid lauseid ütelda. Ta näeb hästi, kuuleb hästi ja annab hästi edasi. Ikka on juures isikupärast karakterit. Kogu raamatu taga seisab isik – ja tugev, huvitav isik, mitte mõni jäljendaja ja teistele sarnane…

Paatoseta ja kireta, kuid kindla veendumusega lükib ta ridu ridade järele, vaimukalt ja iseseisvalt. Täielikult omaette mehena on ta üksi ja otsib inimesi, et neist alati siiski eemal ja kõrgemal seista. Rahvuslikud juhtkirjadki õilistab ta esseedeks, annab neile tiheda sisu ja kunstilise kuju, tõstab nad kõrgele üle tavalise taseme. Ristab rahvakeele kujukaid laused hoolikalt valitud lääne terminoloogiaga ja sublimeeritud espriiga või seab nad antiteesidena vastamisi… Ja kõige selle taga seisab mingisugune nurisev, noomiv, õpetav suur armastus oma rahva vastu, dotseeriv mõnikord, teinekord hell ja meeleolurikas elevus…

Seega on Juhan Luiga *homme de lettres*. Pealegi meie esimene. Kui mitte arvestada Kristian Jaak Petersoni katki jäänud arengut.

Karl August Hindrey.
- Päevaleht, 6. aprill 1934

Rõõm on sügavam kui tõsidus ja kurbus, ta on elustav ja eluloov.
Juhan Luiga

Näitus Tartu Ülikooli raamatukogu 3. korrusel 31.03. – 31.05.2023.
Fotod: Tartu Ülikooli raamatukogu, Rahvusarhiiv, Eesti Kultuurilooline arhiiv, perekonnaarhiiv.
Näituse koostaja Marianne Marlene Tiik (marianne.tiik@ut.ee), kujundaja Lilian Mengel.